

UVIC FACULTAT D'EDUCACIÓ,
TRADUCCIÓ I
CIÈNCIES HUMANES

APROXIMACIÓ A L'ESTUDI I ANÀLISI COMPARATIU DE LA TRANSMISSIÓ DE CREENCES, ESTEREOTIPS I PREJUDICIS REFERENTS A L'ADOLESCÈNCIA ENTRE GENERACIONS.

TREBALL DE FINAL DE GRAU DE PSICOLOGIA

CALVENTE i CERDÀ, Concepción

4rt del Grau en Psicologia

Tutora: Pilar Prat Viñolas

Treball Final de Grau

Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes

Universitat de Vic

Vic, Maig del 2014

Agraïments

M'agradaria donar les gràcies a totes aquelles persones que han fet possible la realització del meu Treball Final de Grau, ja que sense elles tot hagués estat diferent.

Primerament, vull agrair l'amabilitat i facilitat que m'han donat tots els participants en la recerca, tant a la institució educativa, com als seus integrants: director, docents, alumnes i famílies, sobretot a aquelles que es van animar a participar en la investigació.

En segon lloc, destacar la gran ajuda que m'ha brindat en tot moment la meva tutora del treball, la qual m'ha guiat, facilitat i animat en aquest gran i important procés d'aprenentatge per a mi.

Agrair a totes i a cada una de les meves companyes de viatge d'aquests quatre anys, la gran estima i suport que m'han demostrat en tot moment, sobretot en aquells moments més difícils.

Finalment, no m'oblido d'agrair de tot cor a totes aquelles persones que des de sempre, i tot i estar lluny, m'han animat a seguir endavant i m'han recordat dia a dia que les coses es poden aconseguir amb esforç i treball. Perquè, gràcies als meus pares i germana, així com a tots els meus familiars i a amics, sóc allà on no em pensava mai arribar.

A tots i totes, moltes gràcies.

Resum

El principal objectiu del treball que es presenta a continuació ha estat investigar la visió estereotipada que actualment es troba present en la nostra societat sobre l'etapa de l'adolescència, tenint en compte la perspectiva dels propis adolescents i dels seus progenitors. En tot moment s'ha volgut identificar com es perceben els adolescents, com creuen que són percebuts i com realment són percebuts. De la mateixa manera que també s'han volgut copsar les possibles discrepàncies i semblances entre les visions presentades per ambdós col·lectius. En dita investigació, participaren 213 adolescents d'entre 15 i 19 anys, estudiants de 4rt d'E.S.O, 1r i 2n de Batxillerat d'un institut del municipi de Pollença (Mallorca, Illes Balears), als quals se'ls va administrar un qüestionari sobre l'adolescència, i dues famílies amb fills adolescents, amb els quals es va realitzar un grup de discussió. Els resultats manifesten la presència d'estereotips, però les característiques associades a aquests diuen no ser viscudes en la majoria dels casos.

Abstract

The main objective of this academic work was to investigate the nowadays stereotyped vision of our society about the stage of adolescence, taking into account the perspective of the parents and the adolescents themselves. We wanted to identify how adolescent perceive themselves, how they think they are perceived and how are they actually perceived. In the same way, we wanted to capture the possible discrepancies and similarities between the perceptions of both collectives. 213 adolescences between 15 and 19, students of 4th year of compulsory secondary education and students of 1st and 2nd of secondary education of the institute of Pollença (Mallorca, Balearic Islands) participated in this investigation. They were given a questionnaire about the adolescence stage and two families with adolescent children, with whom the discussion group was hold. The results show the presence of stereotypes, but they also show that the characteristics associated to these stereotypes are not experienced in most cases.

Paraules clau: adolescència, joves, estereotip

Key words: adolescence, young people, stereotype

Contingut

1	Introducció	6
1.1	Presentació.....	6
1.2	Justificació	6
2	Fonamentació teòrica	7
2.1	Estereotip, creença i prejudici	7
2.2	Diferències entre estereotip i prejudici	8
2.3	Manteniment i transmissió d'estereotips	9
2.4	Estereotips sobre l'adolescència.....	10
2.5	Teories del desenvolupament en l'adolescència	10
2.5.1	Desenvolupament cognitiu i social en l'adolescència.....	12
2.5.2	Assoliment de la identitat	14
2.6	Teories psicosocials	18
2.6.1	Tasques psicosocials.....	21
2.7	Les interrelacions.....	21
2.7.1	Relació amb els progenitors	22
2.7.2	Relació amb els iguals.....	23
3	Aplicació pràctica.....	24
3.1	Objectius del treball	24
3.2	Contextualització	24
3.3	Metodologia	25
3.3.1	Tipus d'estudi	25

3.3.2	Mostra	26
3.3.3	Criteris d'inclusió	26
3.3.4	Instruments.....	27
3.3.5	Procediment	28
3.3.6	Aspectes ètics	30
3.4	Resultats i Discussió.....	31
3.4.1	Informe de resultats dels qüestionaris	31
3.4.2	Semblances i diferències entre les respostes dels qüestionaris i les del grup de discussió i el seu nexa amb la teoria.....	45
4	Conclusions	50
4.1	Conclusions generals	50
4.2	Limitacions i possibilitats.....	50
4.3	Valoració en relació a l'aprenentatge	52
5	Bibliografia.....	53

1 Introducció

1.1 Presentació

El treball que es presenta a continuació “Aproximació a l'estudi i anàlisi comparatiu de la transmissió de creences, estereotips i prejudicis referents a l'adolescència entre generacions”, està encaminat a la detecció d'estereotips sobre l'etapa de l'adolescència, així com la transmissió d'aquests entre pares i fills. Els tres grans blocs que trobarem en el treball són, en primer lloc, la fonamentació teòrica, seguida de la part pràctica i les conclusions elaborades a partir dels resultats obtinguts.

La investigació s'ha centrat en dues famílies d'adolescents amb les quals s'ha realitzat un grup de discussió, i en un grup de joves d'entre 15 i 19 anys estudiants de 4rt d'E.S.O, 1r i 2n de Batxillerat d'un centre de secundària del municipi de Pollença, als quals se'ls ha administrat un qüestionari sobre l'adolescència.

Es considera interessant relacionar l'aplicació dels instrument amb els objectius principals de la investigació, els quals són identificar com es perceben els adolescents, com creuen ser percebuts pels seus pares i adults més propers i com realment són percebuts pels seus progenitors. I, finalment, poder extreure conclusions sobre si realment hi ha o no relació amb els diferents punts de vista, per tal d'identificar si aquestes creences són compartides i transmeses entre generacions.

1.2 Justificació

Tot i haver-hi diferents àmbits d'aplicació psicològica sempre he sentit un gran interès per l'àmbit de la psicologia social, i més concretament per com el context social pot arribar a influir en el pensament dels individus. Tenint en compte la situació de crisi en la que ens trobem i les dificultats que aquesta suposa als joves, ens hem interessat per conèixer i detectar com es perceben els adolescents i com són percebuts, ja que la situació social i econòmica actual ha provocat un major estereotipatge d'aquests, arribant fins i tot a dotar-los d'un nom, “generació ni-ni”.

En la investigació, partint de dues mostres, s'ha volgut comprovar el que ja postulaven estudis anteriors com el de Ridao i Moreno (2008), les quals van poder concloure que tant els joves com els seus progenitors defineixen l'adolescència des de les característiques associades als estereotips presents en la cultura, tot i que dits subjectes manifestaven no viure l'etapa de manera negativa.

2 Fonamentació teòrica

En aquest apartat del treball, en primer lloc, s'intentarà donar consciència de l'etiologia, el manteniment i la transmissió d'estereotips. Mentre que en segon lloc, s'explicaran les característiques del desenvolupament dels principals subjectes objecte d'estudi, els adolescents.

Abans de desenvolupar els apartats anteriorment exposats, es considera important destacar que cada un de nosaltres, dins les nostres ments, tenim representacions de les diferents etapes del cicle vital. Dites representacions són elaborades a partir de les nostres experiències vitals i de les diferents informacions rebudes a través de diversos canals (família, amics, mitjans de comunicació, etc.), provocant això la creació d'expectatives, creences, opinions i estereotips cap als individus de les diferents etapes (Moreno, 2009).

En el treball, l'objectiu principal ha estat detectar en quina quantitat i qualitat es presenten dites creences i estereotips, tant en els propis adolescents com en els seus adults més propers, és a dir, els seus pares i mares.

2.1 Estereotip, creença i prejudici

Tenint en compte l'objectiu de la recerca, es definirà i explicarà com es formen, es representen i es mantenen els estereotips. De la mateixa manera, s'intentarà donar a conèixer el tipus de vincle que hi ha entre els estereotips, les creences i els prejudicis.

Per començar, en relació a la definició d'estereotip resulta complicat donar una definició concreta, ja que aquest terme ha estat definit per un gran nombre d'autors. Tot i així, els autors semblen estar d'acord en que els estereotips són esquemes cognitius. Partint de McGarty, Yzerbyt i Spears (2002, en el manual de Morales, 2007:214), aquests *estereotips* són considerats "...creences compartides sobre un grup que serveixen com estalvi d'energia per explicar la realitat social."

Una altra definició d'*estereotip* amb la que ens posicionem és la definició aportada per Huici (1999, en el manual de Morales, J. Francisco 2007:216):

"...creences que versen sobre grups i al seu torn es creen i comparteixen en i entre els grups dins una cultura."

Referent al terme acabat de definir es presenten tota una sèrie d'aportacions fetes per Campbell (1967) i Tajfel (1969) en el manual de Morales, J. Francisco (2007:218) les

quals es consideren prou significatives, ja que són les darreres aportacions que es troben:

Campbell (1967)

- *Els estereotips estarien formats per factors interns i externs.*
- *No només ferien referència a les característiques del grup descrit, sinó també a les característiques del grup que els descriu.*
- *Quan major sigui la diferència entre els grups, major serà la probabilitat que les característiques formin part de l'estereotip.*
- *Quan més contacte hi hagi amb els grups, major possibilitats hi ha que els estereotips es basin en característiques reals.*
- *El context de comparació intergrup al és important en l'elecció de les característiques que formen part de l'estereotip.*
- *Els estereotips poden incórrer en errors.*

Tajfel (1969)

“...es percep que totes les persones que pertanyen a un grup comparteixen les característiques assignades a dit grup i es redueix la possibilitat que existeixin diferències individuals”

Segons Tajfel, el procés de categorització que fem els individus és molt important a l'hora de parlar d'estereotips.

2.2 Diferències entre estereotip i prejudici

Cal tenir en compte que per detectar que és un estereotip, primer de tot s'ha de saber diferenciar entre estereotip i prejudici, ja que aquests són dos conceptes que ens poden portar a confusió degut a la relació que ambdós mantenen.

La forma més clara per poder fer aquesta distinció és agafar de referència la *Concepció Tripartida Clàssica de les Actituds* de Fiske (1998) i Huici (1999) explicada en el manual de Morales, J. Francisco (2007:218), la qual explica la relació que hi ha entre estereotip, prejudici i discriminació, és a dir, la relació entre la part cognitiva, part afectiva i part conductual de l'individu.

Segons Fiske (1998) i Huici (1999) en el manual de Morales, J. Francisco (2007:218), el conjunt de creences que es tenen sobre els altres grups suposaria l'estereotip (part cognitiva), l'efecte i/o l'avaluació del prejudici (part afectiva) i el comportament seria la discriminació, element que per a l'estudi no es considera rellevant, donat que només es vol detectar quins són els estereotips existents sobre l'adolescència en l'actualitat.

2.3 Manteniment i transmissió d'estereotips

Prenent de referència a Stroebe i Insko (1989, dins Morales, 2007:219), l'*Orientació Teòrica Sociocultural*, postula que els estereotips que existeixen en determinades cultures són compartits pels membres d'aquestes. És a dir, els valors i creences que cada societat transmet als seus membres, serien la causa del manteniment i transmissió d'estereotips entre diferents generacions.

Les teories que es recolzen en l'*Orientació Sociocultural* són: la *Teoria del conflicte Realista*, la *Teoria de l'Aprenentatge Social* i la *Teoria de la Identitat Social* (Morales, 2007:219), de les quals només es destaquen en el treball aspectes de les dues últimes.

En primer lloc, agafant de referència la *Teoria de la Identitat Social*, Tajfel (1969, 1972, en el manual de Morales, 2007:220), postula que els estereotips serveixen per marcar en un major grau les diferències que hi ha entre l'endogrup i l'exogrup. Segons Brown (2000, dins Morales, 2007) els individus d'un mateix grup tendeixen a veure a l'endogrup de manera positiva mentre que veuen a l'exogrup de manera negativa.

En segon lloc, la *Teoria de l'Aprenentatge Social* postula que les persones aprenen conductes a patir de la interacció amb els altres. Per tant, la teoria defensa que els estereotips poden ser apresos o, millor dit, adquirits a través de dites interaccions. Els estereotips no necessàriament han de ser ensenyats de manera explícita, sinó que en la majoria de casos aquests són adquirits de manera implícita. Un exemple clar seria observar els estereotips compartits entre pares i fills.

Per concloure, es podria dir que el fet de pertànyer a una mateixa cultura fa que els membres d'aquesta comparteixin i es transmetin entre generacions les diferents creences i estereotips existents dins del grup.

2.4 Estereotips sobre l'adolescència

Per poder entendre l'adolescència actual és important parlar del context social en el qual els joves es troben immersos, ja que els factors contextuais¹ influeixen molt en la manera que tenen els joves de comportar-se, d'actuar i, en certa manera, de viure. Dit amb altres paraules, degut a les reformes legals, als canvis en l'educació, a la situació de crisi, als canvis en la situació familiar i laboral, entre d'altres, els nostres adolescents tenen més dificultats per independitzar-se dels seus pares, provocant això la creença de que són persones que encara estan en desenvolupament i que, aleshores, necessiten de protecció.

Actualment, la gran part dels estereotips que es tenen cap al col·lectiu adolescent presenten als joves negativament, ja que exposen l'adolescència tal com apareix en l'article de Ridaó i Moreno (2008:500), com un "període difícil, dramàtic i problemàtic, en el que ineludiblement hem de comptar amb que la relació amb els pares serà conflictiva, els canvis d'humor dels adolescents seran molt visibles i hi haurà un risc molt important d'involucrar-se en conductes de risc."

Altres característiques, segons Feldman y Quatman (1988, presentades en el manual de Ridaó i Moreno, 2008), són que els adolescents tendeixen a ser més impulsius i atrevits respecte als seus progenitors. De la mateixa manera que els pares tenen expectatives més a llarg termini en comparació als seus fills i filles.

2.5 Teories del desenvolupament en l'adolescència

Un cop presentada l'etiologia i les característiques dels estereotips, s'explicaran algunes de les característiques del desenvolupament dels subjectes objecte d'estudi, els adolescents. Sobretot aquelles centrades en el desenvolupament cognitiu i social i en l'assoliment de la identitat personal.

L'etapa de l'adolescència es caracteritza per presentar dificultats a l'hora de ser delimitada per edats, ja que aquest és un concepte social relativament jove, originat en

¹ *Factors contextuais*: Elements que envolten i influeixen la conducta dels individus (família, amics, escola, noves tecnologies, etc.). (Moreno, Amparo. *El desenvolupament durant l'adolescència*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 2009, p.13.).

l'edat moderna (Levi i Schmitt, 1995, en el manual de Moreno, 2009)². Tot i així, podem dir que actualment es considera que dita etapa s'inicia al voltant dels 12 anys, quan es comencen a produir els primers canvis biològics, com per exemple l'aparició del pit en les noies o la barba incipient en els nois, finalitzant aquesta als 21 anys quan l'individu ja ha acabat el seu creixement i ha assolit la maduresa. Segons Moreno i Hernández. A. (2009:11) la maduresa es pot entendre a tres nivells:

1. *Maduresa biològica: entesa com l'assoliment d'un desenvolupament físic i sexual complet.*
2. *Maduresa psicològica: caracteritzada per la construcció d'una nova identitat.*
3. *Maduresa social: vinculada al procés d'emancipació que permet que els joves accedeixin a la condició d'adults.*

Degut a que és en aquesta etapa en la que les persones hem de realitzar algunes de les decisions més importants pel nostre futur, com les de gènere, acadèmiques, laborals, ideològiques, etc., les persones adultes, i més en concret els pares i mares, veuen el període de l'adolescència com una etapa en la qual les persones solen ser més influenciables i tendeixen a estar en més risc.

Partint ara de la *Teoria de la Psicologia del Desenvolupament*, cal dir que es basa en l'estudi dels canvis que es van produint en el comportament dels individus des del moment del naixement fins al moment de la mort. Quan es parla de comportament no es fa referència només a allò directament observable, sinó també a tots aquells processos o estats de caràcter cognitiu i emotiu (intel·ligència, llenguatge, sentiment, conducta social, etc.).

Cada vegada hi ha més autors que fan aportacions sobre l'adolescència. Referent al terme actual de *Psicologia Evolutiva*, la investigació es posiciona amb la definició plantejada per Baltes, Reese i Nesselrode (1981, dins el manual de Triadó, 2000:23):

² Segons Levi i Schmitt (1995): "...l'adolescència i la joventut constitueixen un producte generat socialment que en cap lloc ni període històric no es pot definir a partir de criteris purament biològics, psicològics o jurídics". (Moreno, Amparo. *El desenvolupament durant l'adolescència*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 2009, p.16.).

“...la que s’ocupa dels canvis de comportament que presenten les persones en el transcurs del cicle vital, així com de les diferències i semblances interpersonals respecte a aquests canvis. La seva finalitat no consisteix només ha descriure aquestes variacions i diferències interindividuais, sinó també ha explicar com apareixen i a descriure vies per tal de modificar-les òptimament.”

Pel que fa a les teories del desenvolupament, aquestes es classifiquen en dos grans grups: les teories d’estadis i les teories que plantegen el desenvolupament de manera contínua. Les primeres ens permetrien descriure les diferències entre les persones i entendre determinats esdeveniments vitals percebuts com importants per l’individu. Mentre que les segones, ens permetrien captar les diferències individuals i els canvis que experimenten els individus al llarg del cicle vital, entre d’altres.

La investigació, es centrarà en la teoria d’estadis, la qual té com a paradigma la teoria cognitiva de Piaget, perquè el que interessa observar són les diferències i semblances de creences i pensament entre persones de diferents edats.

2.5.1 Desenvolupament cognitiu i social en l’adolescència

Prenent de referència la teoria del desenvolupament cognitiu de Piaget, l’autor postula que el pensament presentat pels joves en el període de l’adolescència és anomenat *Pensament Operatori Formal*. Segons Piaget en el manual de Triadó (2000), aquest pensament representa el nivell més alt de desenvolupament cognitiu dels individus. Tant Piaget com la senyora Barbara Inhelder dins Triadó (2000) estableixen i defineixen tota una sèrie de característiques i assoliments que fan els individus en aquesta etapa.

En primer lloc, ens parlen de l’assoliment de la capacitat del pensament abstracte. Aquesta capacitat permet al subjecte anar més enllà de la realitat elaborant diferents explicacions a la situació o situacions donades. El fet de tenir assolida dita capacitat implica representar-se o imaginar-se mons no reals, és a dir, plantejar-se el fet que coses que no són reals podrien ser possibles. Alguns autors relacionen l’actitud rebel i crítica dels adolescents amb la comprensió d’altres realitats possibles. Aquest món de possibilitats permet al/la jove raonar sobre el futur, ja que millora la capacitat de planificació abans de l’actuació.

En segon lloc, els autors parlen del pensament hipotètic-deductiu, el qual es caracteritza per l’assoliment de la capacitat d’elaborar hipòtesis i decidir a partir d’aquestes quines solucions són certes i quines no. Dita capacitat, segons Piaget i

altres autors, permet als individus entendre les incoherències. Tot i així, es manifesta que els adolescents tendeixen menys a veure les seves incoherències que la dels altres.

En resum, tal i com diu Piaget, J. i Inhelder, B. (1969, dins del manual de Triadó, 2000:55):

“L’adolescent aconsegueix alliberar-se del concret per orientar els seus interessos cap al no-present i cap al futur. Aquesta és l’edat dels grans ideals i del començament de les teories, així com el temps de l’adaptació a la realitat. Aquest impuls afectiu i social de l’adolescència s’ha descrit moltes vegades. Tanmateix, no sempre s’ha entès que aquest impuls depèn d’una transformació del pensament que permet utilitzar hipòtesis i raonar amb proposicions adaptades de l’observació concreta i present.”

Pel que fa a les noves capacitats assolides pels joves en l’etapa de l’adolescència, considerem rellevant comentar algunes de les limitacions que aquests experimenten en el seu pensament.

En quan a la capacitat de reflexió, Elkind (1985, en el manual de Moreno, 2009) presenta el concepte *d’egocentrisme adolescent*. El concepte encunyat per l’autor exposa que, en general, els adolescents creuen que el seu pensament és omnipotent. Per a Elkind, aquest fet és degut a la millora de la intel·ligència en l’etapa de l’adolescència, és a dir, a l’assoliment del raonament hipotètic-deductiu i l’augment de la capacitat metacognitiva³.

Segons Coleman (1987, en el manual de Cultura, 1998:167), el concepte *d’egocentrisme adolescent* s’explicaria a partir dels següents comportaments i actituds:

- *Audiència imaginària: els adolescents bé en situacions socials autèntiques o en situacions fantasiades, anticipen les reaccions per part dels altres. Aquestes reaccions es fonamenten en la idea que els altres l’admiren o el critiquen de la*

³ *Capacitat metacognitiva*: “Es refereix al coneixement que tenim de com funciona la nostra ment i a la capacitat que tenim per, tenir en compte aquest coneixement, controlar la pròpia activitat cognitiva”. (Triadó, Carme [et al.]. *Psicologia del desenvolupament: adolescència, maduresa i senectut*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona, 2000, p. 60.).

mateixa manera que ell s'admira o es critica. En altres paraules, els adolescents tenen la creença que tothom es fixa en ells tota l'estona.

- *Faula personal: l'adolescent creu que és important per a moltes persones, arribant a considerar-se a ell mateix com a alguna cosa especial i única. És a dir, creuen que són persones especials i diferents a les altres.*

Durant l'etapa de l'adolescència, els i les joves incrementen el nombre de relacions socials. Aquest increment és degut a l'establiment d'un major contacte amb el grup d'iguals i l'entrada al món universitari o laboral. Els canvis socials que experimenten els impliquen tenir una gran comprensió de les persones, per tal de poder entendre i copsar que esperen ells dels altres i que creuen que esperen els altres d'ells. És a dir, entendre com funciona el món en el qual es troben immersos. Aquest coneixement rep el nom de *coneixement social*⁴.

Per a Triadó, C. (2000:65), els joves en aquesta etapa poden entendre el món psicològic interior dels altres individus, ja que tenen la capacitat d'inferir el seu contingut: que senten, que pensen, que esperen els altres, etc.

Per concloure, segons els autors anomenats en l'apartat acabat de presentar, en aquesta etapa del cicle vital les persones assoleixen el pensament abstracte, el raonament hipotètic-deductiu i augmenten la capacitat per detectar incoherències.

2.5.2 Assoliment de la identitat

En aquest apartat, el que es vol destacar és el concepte relacionat amb les representacions que els subjectes es fan d'ells mateixos, és a dir, l'autoconcepte o l'autoimatge, per tal de poder entendre i explicar com es produeix l'assoliment d'una identitat estable.

En aquest treball d'investigació, s'entén per *autoconcepte* la definició presentada en la tesi doctoral de Cambra i Verges, Cristina (1994:31) de William James (1890):

⁴ Shantz (1983) defineix *Coneixement Social* respecte a tres àmbits: "1) Coneixement sobre les persones: els seus sentiments, pensaments, intencions, motivacions, 2) Coneixement sobre les relacions entre les persones, per exemple, concepcions sobre l'amistat, l'amor, l'autoritat o el conflicte, 3) Coneixement sobre les institucions socials i la societat en general, per exemple, sobre la família, l'economia o l'Estat." (Triadó, Carme [et al.]. *Psicologia del desenvolupament: adolescència, maduresa i senectut*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona, 2000, p. 63.).

“... suma total de tot el que l’home pot anomenar com a seu o que forma part d’ell.”

Com es pot observar en la tesi doctoral de Goñi Palacios (2009:21), William James (1890) presenta l’*autoconcepte* com una noció multidimensional en la que es poden diferenciar tres tipus de *meus*: el self material, el self social i l’espiritual. Partint d’aquesta idea, tal i com es manifesta en la tesi de Goñi Palacios (2009:21), Mead (1934) i Cooley (1902) es recolzen en la distinció realitzada per James, W. (1890), per diferenciar el “jo (la persona que actua) i el meu (les actituds dels altres cap a un mateix), incidint més en la vessant social del self, diferenciant dintre del mateix diverses imatges en funció dels rols que la persona exerceix en el diferents àmbits de la seva vida.”

Els elements que formen l’autoconcepte, com per exemple les habilitats físiques, les capacitats de relació, entre d’altres, suposen la dimensió més cognitiva i racional de les representacions que ens fem de nosaltres mateixos com a individus. No obstant, s’ha de recordar que les representacions que ens fem de nosaltres mateixos estan influïdes per les nostres emocions. Dit amb altres paraules, les nostres emocions influeixen en la nostra percepció i aquesta alhora a les representacions que ens fem de nosaltres.

Per poder explicar la influència de les emocions en l’autopercepció, la investigació psicològica, igual que molts autors, utilitza el terme *autoestima*. Pel que fa a dit terme, la investigació es posiciona en la definició presentada en el manual de Coll (2002:310):

“...avaluació afectiva que duem a terme del nostre autoconcepte en els seus diferents components, és a dir, com es valora i es sent la persona en relació a les característiques que s’atribueix.”

La principal diferència entre l’*autoconcepte* i l’*autoestima* és que la primera té un caràcter multidimensional i la segona unidimensional.

Com a resultat del que s’ha exposat anteriorment, es pot definir l’*autoconcepte* i l’*autoestima* d’acord amb la definició donada per Miras, M. (2002, en el manual de Coll, 2002:313):

“...és la representació i avaluació afectiva que la persona té de les seves característiques en un moment donat.”

Aquesta definició pot formar part de l'*autoconcepte general* o pot estar vinculada a les actuacions realitzades en un moment, temps i lloc determinat. Segons Moreno, A. (2009:71), en l'adolescència l'autoconcepte varia:

- *Es produeix un augment de la introspecció, la reflexió conscient sobre si mateix, relacionat amb les noves capacitats intel·lectuals.*
- *...la definició de si mateix es concentra en una mesura més gran en els aspectes interiors de la persona..., és a dir, característiques de personalitat, sentiments, creences polítiques, valors personals, lloc en el grup social.*
- *Es produeix una presa de consciència de la multiplicitat d'aspectes que integren el nostre jo, i de la possible existència de conflictes.*
- *...l'adolescent reflexiona sobre diferents maneres possibles de ser o comportar-se i dibuixa un jo ideal⁵.*

2.5.2.1 Jos possibles

Fent referència a l'apartat anterior, hi ha autors que no estan del tot d'acord amb el caràcter estàtic que reben l'autoconcepte i l'autoestima. Per això, alguns decideixen prestar atenció a les representacions que els subjectes es fan sobre ells mateixos en el futur.

Segons Markus i Nurius (1986, dins Coll, 2002), els adolescents quan estan en la recerca de la identitat no poden parlar d'un únic jo, sinó que han de parlar de jos possibles en plural (Taula 2).

⁵ *Jo ideal*: Fa referència al que la persona voldria arribar a ser en un futur. (Coll, César [et al.]. Desarrollo Psicológico y Educación. 2. Psicología de la Educación Escolar. Madrid: Ed. Alianza, 2002, p. 313.).

Jos possibles

1. El jo que la persona espera ser
2. El jo que la persona no vol arribar a ser
3. El jo que la persona creu que hauria de ser
4. El jo que la persona desitjaria ser
5. El jo que la persona tem arribar a ser

Taula 1: Taula de jos possibles⁶.

Tal i com diuen Markus i Nurius (1986, en el manual Coll, 2002), gràcies a l'experimentació d'aquests *jos possibles*, l'individu va descartant els jos falsos fins arribar al jo que vol arribar a ser. Sembla que el procés de recerca del jo segons els autors guia el comportament de la persona, de la mateixa manera que els *jos possibles* provoquen que el subjecte avalui el seu autoconcepte i conducta actual afectant això de manera positiva o negativa a l'autoestima. Explicat en altres termes, l'autoestima suposaria, segons algunes propostes, el resultat de les diferències i coincidències entre el *jo real* (el que ets com individu en el present) i el *jo ideal* (el que t'agradaria arribar a ser com a persona en el futur). Aquest *jo ideal* suposa un repte per a l'individu, ja que aquest vol ser assolit en un futur.

El *jo ideal* és creat a partir del grau d'identificació que mostra l'adolescent amb un model a qui admira. Dita identificació fa que es creï un vincle afectiu amb la persona admirada, volent així posseir alguns dels seus atributs. L'assoliment d'alguns dels atributs per part de l'adolescent, fa que l'autoestima d'aquest es vegi reforçada positivament. Segons Triadó (2000), aquests models solen ser els altres significatius, referint-se amb aquest terme als pares i amics.

Es considera que *els jos possibles*, junt a *l'autoconcepte* i *l'autoestima* formen el *sistema del jo*. Sistema caracteritzat per ser dinàmic, ja que gràcies a les vivències de les diferents experiències vitals aquest es va reelaborat.

⁶ Taula 1: Taula creada a partir de la informació aportada per Markus i Nurius (1986). (Font: Coll, César [et al.]. Desarrollo Psicológico y Educación. 2. Psicología de la Educación Escolar. Madrid: Ed. Alianza, 2002, p. 313.).

Anteriorment s'ha comentat que tot individu és fa representacions d'ell mateix. A més de les pròpies, les persones també elaboren representacions dels altres subjectes que els envolten. Moltes d'aquestes estan fomentades en informacions prèviament rebudes. Les informacions permeten crear expectatives cap a la resta d'individus, que alhora influeixen en les interaccions establertes amb ells, ja que en tenir informació prèvia tracten de buscar aquells aspectes o característiques de la persona que els confirmen les representacions que s'han fet d'ella.

2.6 Teories psicosocials

Les teories psicosocials defensen que el cicle vital està constituït per tota una sèrie de seqüències vitals, les quals han estat fixades per la societat. En ser un constructe social no es té clar el nombre d'etapes que hi ha, però molts investigadors presenten les exposades en el manual de (Triadó, 2000:22):

- *Adolescència, des del començament de la pubertat fins als 18 anys.*
- *Adultesa jove, des del final de d'adolescència fins als 40 o 45 anys.*
- *Adultesa mitjana, des del final de l'etapa anterior fins als 60 o 65 anys.*
- *Adultesa tardana o vellesa, la resta d'anys fins a la mort.*

Els problemes que suposen les etapes anteriorment presentades són que, en haver estat construïdes socialment, els criteris de classificació per a cada una d'elles depenen d'aspectes purament socials. És a dir, en voler saber en quina etapa es troba un subjecte ens hem de fixar en el seu patró de comportament, el qual és denominat rol.

Vinculat a l'anterior denominació de rol, es pot trobar el terme de *Tasques de Desenvolupament* o *Tasques Psicosocials*, els quals és definits per Havinghurst (1953, en el manual de Triadó, 2000:23) de la següent manera:

“...seqüència de reptes, objectius o fites que la societat espera que la persona aconsegueixi en determinats intervals d'edat.”

Segon Havinghurst (1953), les *Tasques de Desenvolupament*, les quals estan presentades en el següent apartat del treball, originen de la maduració física, de les expectatives i pressions culturals i de les aspiracions individuals.

La teoria manifesta que les *Tasques de Desenvolupament* poden anar variant a mesura que la societat va experimentant canvis.

Erikson (1971, dins Triadó, 2000:25) també parteix de les teories psicosocials per explicar el desenvolupament de l'individu. Tot i tenir una formació base centrada en la psicoanàlisi clàssica, aquest autor explica el desenvolupament de la persona des del moment del seu naixement fins al moment de la seva mort, posant èmfasi en les influències ambientals i els efectes intrapsíquics. La fixació en aquests dos aspectes és realitzada per poder explicar els canvis que es donen en la conducta dels individus al llarg dels anys.

Segons Erikson, la totalitat del cicle vital està dividit en vuit etapes (Taula 2), en les que l'individu ha d'intentar resoldre i superar els conflictes que cada una d'elles li presenta. A mesura que la persona supera cada una de les etapes, desenvolupa un conjunt d'actituds psicosocials relacionades amb els processos del llibido i la maduració.

Etapes d'Erikson	Edats aproximades	Etapes de Freud
1. Confiança versus desconfiança	0 – 18 mesos	oral
2. Autonomia versus vergonya i dubte	18 mesos – 3 anys	anal
3. Iniciativa versus sentiment de culpa	3 – 6 anys	fàl·lica
4. Laboriositat versus inferioritat	6 – 11 anys	latència
5. Identitat versus difusió de la identitat	Pubertat – 20 anys	genital
6. Intimitat versus aïllament	20 – 40 anys	
7. Creativitat versus estancament	40 – 60 anys	

8. Integritat del Jo versus desesperança

60 en endavant

Taula 2⁷: Les vuit etapes d'Erikson (en referència a les edats i els estadis de desenvolupament infantil proposats per Freud).

Fent referència a la temàtica del treball, l'etapa que interessa destacar és la cinquena de la taula anterior, anomenada "Identitat versus difusió de la identitat". Erikson explica que els subjectes que es troben en aquesta etapa es centren en la recerca d'ells mateixos, és a dir, en la recerca de la seva identitat personal, ja que aquesta encara no està ben definida.

La identitat personal o pròpia també és anomenada identitat del jo. Segons l'autor, la identitat del jo és construïda a partir de la interacció social, ja que la interacció permet que hi hagi diferents nivells de percepció del jo i que, per tant, l'individu arribi a entendre i copsar quin és el seu rol dins la societat en la que viu.

Com manifesta Erikson en el manual de psicologia del desenvolupament de Triadó, C. (2000:26), "Cada societat i cada cultura institucionalitza un cert període de moratòria per a la majoria dels seus joves. Aquesta moratòria proporciona a l'adolescent un temps durant el qual experimenta en diversos papers i ideologies, mentre s'esforça per descobrir qui és ell o ella i on pertany en el món amb la resta de persones. El resultat pot ser un període de confusió o difusió de la identitat que condueix a una síndrome de conducta representativa del conflicte central de l'adolescència".

En conclusió, els adolescents només arriben a assolir una identitat estable si aconsegueixen una certa coherència i un cert compromís amb els seus valors, creences, sentiments, pensaments, etc.

⁷ Triadó, Carme [et al.]. *Psicologia del desenvolupament: adolescència, maduresa i senectut*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona, 2000, p. 26.).

2.6.1 Tasques psicosocials

Quan parlem de *Tasques Psicosocials*, com s'ha comentat anteriorment, ens referim a totes aquelles tasques del desenvolupament (actituds, funcions i habilitats) que l'individu ha de tenir per a complir les expectatives que li venen marcades per la societat. Segons Havinghurst (1972, en el manual de Triadó, 2000:99), aquestes tasques en el període de l'adolescència són:

1. *Acceptar el físic propi i usar el cos de manera afectiva.*
2. *Aconseguir la independència emocional dels pares i altres adults.*
3. *Aconseguir un rol social i sexual masculí o femení.*
4. *Formar relacions noves i més madures amb companys de la mateixa edat i d'ambdós sexes.*
5. *Desitjar abastar una conducta social responsable.*
6. *Adquirir un conjunt de valors i un sentit ètic que guïï la conducta.*
7. *Preparar-se professionalment.*
8. *Preparar-se pel matrimoni i la vida familiar.*

Cada una d'aquestes tasques han de ser realitzades pels joves, donat que només així es convertiran en adults. Finalment, cal destacar que segons Behar (1996, dins Goñi Palacios, 2009), els pares i mares tenen expectatives diferents cap els seus fills, en funció del sexe d'aquests, ja que els progenitors esperen unes conductes diferents depenent de si tenen un noi o una noia.

2.7 Les interrelacions

Les primeres relacions que permeten a l'adolescent inserir-se en la societat són aquelles establertes amb les persones més properes a ells, també anomenades persones significatives. Hoffman, Paris i Hall (1996, dins Triadó, 2000:118) expressen que la majoria d'adolescents adopten els valors que els seus pares i mares tenen, sobretot en qüestions importants.

Els punts presentats a continuació manifestaran les principals característiques estereotipades que es tenen en quant a la relació dels adolescents amb el seu entorn més proper.

2.7.1 Relació amb els progenitors

Quan es parla de la relació amb els progenitors en l'etapa de l'adolescència es destaquen tota una sèrie de característiques. En primer lloc, es remarca l'augment de la demanda de llibertat i autonomia dels joves cap als seus pares, mentre que aquests dubten de si atorgar-la o no, ja que es preocupen de les possibles conseqüències. Per aconseguir tan estimada llibertat, els joves tendeixen a informar parcialment del que fan, per així anar-se guanyant la confiança dels seus pares. Segons Youniss i Smollar (1987, en el manual de Triadó, 2002:119), manifesten que: "els pares semblen acceptar menys la independització de les noies que la dels nois."

En estudis anteriorment fets sobre que esperen els fills dels seus pares i mares (Taula 3) realitzats per Williamson i Capbell (1985), es pot observar què pensen els pares dels seus fills i filles, tot i que les respostes siguin sobre què esperen els adolescents dels seus progenitors.

El que els adolescents esperen dels pares (S/ Williamson i Campbell, 1985)

- **Que els tractin com gent gran i no com nens**
- **Que creguin més que faran el que és correcte**
- **Que els estimis i acceptin com són**
- **Que els permetin parlar amb ells**
- **Que els escoltin i provin de comprendre'ls**
- **Que s'interessin per les seves coses**
- **Que els orientin**
- **Que tinguin sentit de l'humor i siguin divertits**
- **Que els facin sentir-se orgullosos d'ells**

Taula 3⁸: El que els adolescents esperen dels seus progenitors.

⁸ Triadó, Carme [et al.]. *Psicologia del desenvolupament: adolescència, maduresa i senectut*. Barcelona: Edicions Universitat Barcelona, 2000, p. 122.).

Un altre tema important a destacar dins la relació que s'estableix entre pares i fills/es és el sorgiment de conflictes, els quals es poden donar per diferents motius. Primerament, dir que alguns estudis com l'anteriorment presentat, destaquen la importància del sexe del progenitor. De fet, aquests ens comenten que als adolescents els és més fàcil portar-se bé amb la mare que amb el pare. Tot i que amb la mare és amb la que més discuteixen.

2.7.2 Relació amb els iguals

En aquest apartat, les relacions amb els iguals es refereix a les relacions establertes entre un grup de persones de la mateixa edat. Segons un estudi realitzat per Csikszentmihalyi i Larson (1984, dins Román, 2004) en diferents moments del dia, van poder observar que els adolescents passen més temps amb els amics que amb els seus pares, deixant aquests últims una mica oblidats.

Segons Triadó (2000) és habitual, encara que sigui de manera esporàdica, que els joves manifestin algun comportament antisocial dintre del grup. A més, l'autora posa accent a la tasta d'alcohol, tabac i altres tipus de substàncies de caire il·legal. En conclusió, Triadó diu que és en el grup d'iguals on es tendeixen a realitzar les conductes de risc.

3 Aplicació pràctica

En aquest bloc del treball es presenten quatre apartats. En primer lloc, es destaquen els objectius de la recerca, seguits de la contextualització de la investigació. A continuació, es pot observar quina ha estat la metodologia utilitzada, especificant-la en els subapartats anomenats: tipus d'estudi, mostra, criteris d'inclusió, instruments, procediment i aspectes ètics. Per acabar, en el darrer apartat es poden visualitzar els resultats de la recerca presentats en forma de discussió.

3.1 Objectius del treball

Els principals objectius del treball són:

- Identificar com es perceben a sí mateixos un grup d'adolescents.
- Identificar com perceben els pares i mares d'adolescents l'etapa per la qual estan passant els seus fills i filles.
- Reconèixer els possibles estereotips que existeixen sobre el període de l'adolescència actual, tant per part dels i les adolescents com dels seus pares i mares.
- Identificar si hi ha semblances o diferències entre com diuen viure l'adolescència els joves i les seves famílies, i com creuen que la viuen els altres.
- Fer una aproximació a quins són els estereotips presents en la mostra estudiada, comparant el que diuen els i les adolescents i les seves famílies.

3.2 Contextualització

L'objecte d'estudi es troba situat en el municipi de Pollença (Mallorca, Illes Balears). Partint de les dades enregistrades per l'IBESTAT⁹ l'any 2012, la població del municipi era de 16.191 habitants. A dia 1 de gener del 2013, el nombre d'habitants enregistrats segons l'IBESTAT i l'INE¹⁰ era de 16.200.

⁹ IBESTAT : *Institut d'Estadística de les Illes Balears*. Veure bibliografia. pàg. 54.

¹⁰ INE: *Institut Nacional d'Estadística*. Veure bibliografia. pàg. 54.

Tenint en compte que el nombre d'habitants no ha sofert gran variació en un any, i que el nombre de persones entre 15 i 19 anys a dia 1 de gener de 2013 segons l'IBESTAT era de 793 (Taula 4), podem concloure que aproximadament els subjectes objecte d'estudi representen un 4,9% de la població total.

Pollença: població per grups d'edat	10-14 anys	15-19 anys	20-24 anys
	752	793	986

Taula 4¹¹: Població jove per grups d'edat del municipi de Pollença.

En el municipi on s'ha centrat l'estudi, es poden trobar tres centres d'Educació Secundària Obligatoria, dos de caràcter públic i un de caràcter concertat. Tenint en compte l'objectiu de la investigació, només s'han tingut presents els alumnes de 4rt d'E.S.O, 1r i 2n de Batxillerat d'un dels centres públics. Els qüestionaris han estat administrats a un total de 213 alumnes, concretament a quatre grups de 4rt d'E.S.O, tres grups de 1r de Batxillerat i tres grups de 2n de Batxillerat¹².

3.3 Metodologia

3.3.1 Tipus d'estudi

El projecte es centra en una investigació de l'àmbit de la psicologia social. Les dades obtingudes s'han recollit a partir de dos instruments diferents. Per una part, s'ha dut a terme un estudi per enquesta utilitzant com a instrument el qüestionari, on les dades recollides han rebut un tractament mixt, ja que presenten característiques qualitatives i quantitatives. Per una altra part, s'ha realitzat un grup de discussió amb pares i mares de joves adolescents, fent un tractament qualitatiu de les dades.

¹¹ Taula elaborada a partir de les dades publicades per l'Institut d'Estadística de les Illes Balears en la pàgina oficial d'aquest (IBESTAT. Espanya. Govern de les Illes Balears. Consellaria d'Economia i Competitivitat). Veure bibliografia. pàg.54.

¹² Veure Annex 2.1.3. pàg.17.

3.3.2 Mostra

En la investigació social s'ha treballat amb dues mostres. Per una part, la principal població diana de la investigació són els joves adolescents estudiants als instituts de la zona nord de Mallorca, Illes Balears, d'entre 15 i 19 anys. Per tant, tots aquells alumnes de 4rt d'E.S.O, 1r i 2n de Batxillerat. Degut al gran nombre de joves estudiants en aquesta zona, s'ha decidit centrar l'estudi en un sol centre, duent a terme així un estudi de cas únic. La selecció del centre s'ha realitzat mitjançant la tècnica de mostreig no probabilístic, ja que l'institut ha estat seleccionat a propòsit, per temes d'accessibilitat.

En total han participat 213 subjectes d'un institut del municipi de Pollença (Illes Balears). D'aquests 213 individus, un 54% són homes i un 46% dones¹³. Referent a l'edat, el 91% dels subjectes enquestats tenen entre 15 i 17 anys, sent els de 16, amb un 36%, els que tenen més representació en la mostra. Per contra, amb un 9% de representació si troben aquells subjectes majors d'edat, sent els de 19 o +, amb un 3%, els individus menys representats¹⁴. Finalment, pel que fa al tema del curs que estan realitzant, la majoria dels subjectes enquestats manifesten cursar 4rt d'ESO, concretament un 36% dels joves. No obstant, els alumnes de 1r de Batxillerat representen un 34% de la mostra i els de 2n de Batxillerat un 30%¹⁵.

Per altre part, la segona mostra amb la que s'ha treballat han estat dues famílies de adolescents estudiants del centre de secundària on s'han administrat els qüestionaris. Aquesta mostra també ha estat seleccionada a propòsit, per temes d'accessibilitat. Concretament, la mostra s'ha compost per un pare i una mare d'una noia de 18 anys i un pare i una mare d'un noi de 17 anys.

3.3.3 Criteris d'inclusió

Pel que fa al qüestionari de recerca, aquest ha estat administrat a tots i totes les estudiants de 4rt d'E.S.O, 1r i 2n de Batxillerat que assistiren a classe. Mentre que pel grup de discussió realitzat amb pares i mares, els criteris d'inclusió han estat que aquests fossin pares i mares de joves adolescents participants en la primera mostra.

¹³ Veure Annex 2.1.2. pàg.16.

¹⁴ Veure Annex 2.1.1. pàg.15.

¹⁵ Veure Annex 2.1.3. pàg.17.

De la mateixa manera que es requeria que una de les dues famílies fos pare d'una noia i l'altre d'un noi.

3.3.4 Instruments

En la investigació social, els instruments utilitzats per a la recollida d'informació han estat dos. Per una banda, s'ha creat un qüestionari¹⁶ sobre adolescència el qual ha estat realitzat a propòsit per a l'objectiu de la recerca. Dit qüestionari ha estat elaborat a partir d'una sèrie de fonts de documentació, ja comentades en el marc teòric. Abans d'administrar l'instrument, aquest ha estat contrastat per dues docents de la Facultat d'Educació, Traducció i Ciència Humanes. De la mateixa manera que s'ha realitzat una prova pilot amb subjectes, per tal de detectar possibles problemes de comprensió davant les preguntes formulades.

Un cop contrastat l'instrument, s'ha administrat en format paper per qüestions de manca de recursos tecnològics al centre, i per assegurar una major participació dels alumnes. Dit instrument ha estat respost de manera anònima.

El qüestionari és considerat l'eix principal de la investigació. Aquest ha estat dissenyat per a la detecció d'estereotips sobre l'etapa de l'adolescència. Partint d'això, es pot explicar el perquè de la seva estructura. Primerament, s'observa que hi ha dues parts, una en la qual els subjectes han de respondre a les preguntes pensant amb ells, per així poder detectar la realitat que viuen, i l'altre, on han de respondre a les mateixes preguntes, però pensant amb els altres al·lots i al·lotes de la seva edat, per tal de poder detectar la presència d'estereotips.

A l'inici del qüestionari hi trobem una breu descripció en la que s'explica el motiu d'administració, tot i que no es presenta en cap moment la paraula estereotip, sinó que es planteja que es volen recollir opinions sobre diferents aspectes d'interès. Seguidament hi trobem tres preguntes d'identificació, en les quals se'ls demana per l'edat, el sexe i el curs escolar. Tant en l'apartat de respon pensant amb tu, com en l'apartat de respon pensant amb els altres, les preguntes són les mateixes, el que passa és que estan plantejades des de diferents punts de vista. És a dir, les preguntes estan agrupades de dos en dos, tot i ser presentades per separat. La

¹⁶ Veure Annex 1. Pàg.4.

tipologia de dites preguntes és variada, ja que se'n poden trobar d'opinió, comportament, sentiment, conducta i actitud.

En l'enquesta hi ha un total de 46 preguntes, 23 en cada un dels apartats anteriorment esmentats. Del total de les preguntes hi ha quatre de tipologia oberta, dos de resposta múltiple i totes les altres tenen un format de resposta en escala de likert (escala en base a 5 punts, d'acord/desacord, per a mesurar l'actitud). En l'últim apartat del formulari, es troben dos espais en blanc on els subjectes tenen l'opció de fer algun comentari sobre el qüestionari, i on poden deixar escrit el seu correu electrònic en cas de voler rebre informació sobre els resultats de la investigació. Per acabar, comentar que el buidatge de les dades del qüestionari s'ha realitzat manualment utilitzant el recurs electrònic *google drive*.

El segon instrument utilitzat en la recerca ha estat el grup de discussió¹⁷ amb pares i mares, el qual ha estat construït a partir de les preguntes formulades en el qüestionari dels adolescents, per a poder realitzar a posteriori una comparació d'ambdós resultats. Les dades han estat buidades en una taula de categories creada *ad hoc*¹⁸ per a la investigació.

3.3.5 Procediment

La primera tasca del procediment del treball es va basar en la recerca de documentació teòrica per a poder elaborar els dos instruments. Cada un d'ells van ser contrastats a través de la realització d'una prova pilot i la revisió per part de docents de la Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes.

Pel que fa a l'aplicació del qüestionari, el contacte amb el centre es va realitzar a partir de la demanda d'una reunió amb el director via correu electrònic, en el qual es presentava el motiu de la demanda. En la reunió es van demanar les autoritzacions pertinents per a poder dur a terme la investigació, es va explicar clarament quin era

¹⁷ Veure Annex 5. Pàg.154.

¹⁸ *Ad hoc*: locució llatina que significa literalment "per això". (Font: WordReference.com. Online Language Dictionaries [en línia]. Consultat: 9 de maig del 2014).

l'objectiu de la recerca i es van establir els dies i les hores de tutoria dels joves per a l'administració de l'instrument, la qual va durar una setmana.

La manera de procedir va ser directe, és a dir, en tots els casos la investigadora hi va ser present. En primer lloc, el que feia era presentar-se i explicar una mica el motiu de la seva presència dins l'aula, alhora que repartia els qüestionaris entre els i les alumnes. Un cop repartits, la responsable de la recerca explicava l'estructura i el format de l'instrument, de la mateixa manera que remarcava la importància de l'anonimat dels participants. En tot moment, aquesta hi va ser present per tal d'ajudar als i les alumnes en l'aparició de possibles problemes de comprensió lectora. Finalitzats els qüestionaris, es donaven les gràcies a cada un dels participants i es buidaven les dades en un *google drive*.

Les dades quantitatives del formulari van ser representades en gràfiques i taules¹⁹. En canvi, les dades qualitatives van ser buidades en taules de categories²⁰ creades per les investigadores de la recerca, és a dir, abans de poder realitzar el buidatge de les dades es van haver de crear tota una sèrie de categories, tot i que algunes no van ser de creació pròpia²¹. Les categories van ser contrastades mitjançant la realització d'una prova pilot. Els subjectes participants en dita prova, havien de col·locar algunes de les respostes donades pels adolescents en les categories ja definides.

Respecte al contacte amb les famílies, aquest va ser ràpid, ja que afortunadament la responsable de la investigació coneixia molts de pares i mares de joves adolescents del centre seleccionat en la investigació, els quals des d'un primer moment es van mostrar interessats i motivats en participar. Quan es va comentar a les famílies la participació en la recerca, immediatament es va fixar la data de realització del grup de discussió.

El procediment, igual que en el qüestionari, va ser directa, ja que la investigadora va ser la que es va posar en contacte amb les famílies i va realitzar el grup de discussió. Abans d'introduir el tema de discussió, la responsable de la recerca es va presentar,

¹⁹ Veure Annex 2. pàg.15-101.

²⁰ Veure Annex 3. pàg.104.

²¹ Categories extretes de la documentació del Marc Teòric, així com d'altres recursos per a la interpretació (Collet, 2013).

va donar les gràcies a les famílies per la seva participació, els va demanar permís per realitzar una gravació de veu, els va comentar el seu anonimat en el treball, de la mateixa manera que també els va explicar els motius pels quals havien estat seleccionats i els va fer un breu resum del motiu de la recerca, per tal d'evitar el condicionament de les respostes. En darrer terme, se'ls va comentar que la durada aproximada del grup seria d'uns 60 o 90 minuts.

Els temes presentats al grup van ser: opinió que es té sobre els adolescents, conflictes amb els fills/filles, expectatives cap els fills/es, qualitat i quantitat de comunicació, conductes positives i negatives, comprensió de la visió dels adolescents i descripció final de la relació amb els seus fills/filles.

La informació obtinguda va ser tractada qualitativament. Aquesta va ser transcrita²² i buidada en una taula de categories²³ creades per les investigadores igual que en el qüestionari. Algunes de les categories establertes coincideixen amb les categories del qüestionari.

3.3.6 Aspectes ètics

Els aspectes ètics han estat un dels punts centrals en la investigació. De fet, al llarg de tota la recerca s'han tingut presents, tant en l'elaboració del marc teòric, com sobretot en la creació del qüestionari i el grup de discussió. Pel que fa a l'elaboració dels instruments, s'ha tingut cura de la temàtica de les preguntes formulades, per tal d'evitar qüestions que poguessin afectar la sensibilitat dels subjectes participants. També s'ha tingut present la importància de l'anonimat dels individus, ja que ni en el qüestionari, ni en el grup de discussió, ni en l'explicació de la part pràctica del treball es dona cap tipus de dada que permeti identificar als subjectes (famílies, docents, adolescents). De fet, en el grup de discussió els noms que apareixen dels pares no són els reals. De la mateixa manera que tot i tenir l'autorització del director de l'institut per identificar el centre, s'ha descartat la possibilitat de fer-ho.

²² Veure Annex 6. pàg.158.

²³ Veure Annex 7. pàg.181.

3.4 Resultats i Discussió

En primer lloc, es presenten els resultats obtinguts a partir de l'aplicació del qüestionari de recerca als adolescents de 4rt d'E.S.O, 1r i 2n de Batxillerat d'un centre de secundària del municipi de Pollença, per a obtenir possibles respostes vinculades amb la presència d'estereotips sobre l'etapa de l'adolescència. En segon lloc, s'exposen i es vinculen els resultats del grup de discussió amb les dades recollides en els qüestionaris i el seu nexa amb la teoria.

L'informe dels resultats dels qüestionaris s'exposa en parell de preguntes, per tal de poder detectar i copsar ràpidament la presència de diferències entre una mateixa pregunta, resposta des de diferents punts de vista (pensant en un mateix i pensant amb els altres).

Cal dir que totes les gràfiques, taules i resultats s'han incorporat en l'annex del treball, ja que per temes d'extensió s'ha fet impossible l'explicació i exposició gràfica dels resultats de cada una de les preguntes. Així com també s'ha decidit relacionar al final, els resultats obtinguts en el qüestionari i el grup de discussió amb la informació presentada al marc teòric.

3.4.1 Informe de resultats dels qüestionaris

Pregunta 1. Apartat 1: Què creus que pensen els adults sobre els adolescents? Descriu amb adjectius.

Pregunta 1. Apartat 2: Què creus que diuen els/les altres que pensen els adults sobre els adolescents? Descriu amb adjectius.

Les respostes a les preguntes obertes s'han plasmat en una taula de categories²⁴. En quan a la interpretació de les dades, comentar que el nombre de respostes obtingudes és superior al nombre de subjectes participants en la investigació, ja que les respostes han estat desglossades per tal d'aconseguir una informació més concreta i precisa. En comparar les respostes entre les dues preguntes, per una banda s'observa que quan parlen d'ells els subjectes manifesten un major nombre de respostes negatives, accentuant les respostes de les categories immaduresa, despreocupació, rebel·lia i fet

²⁴ Veure Annex 4.1. pàg.134. Taula en la qual apareixen descrites cada una de les categories creades o seleccionades per al buidatge de les dades en la pregunta 1.

generacional. Per l'altra, destacar que tot i haver-hi més respostes negatives quan responen pensant amb ells, també hi ha un major nombre de respostes positives quan responen des d'aquest mateix punt de vista, sobretot destaquen les categories de maduresa i fet conductual.

Pregunta 2. Apartat 1: Aquests possibles pensaments influeixen en la manera que els adults tenen de relacionar-se amb els adolescents.

Pregunta 2. Apartat 2: Crec que els/les altres creuen que aquests possibles pensaments influeixen en la manera que tenen de relacionar-se els adults amb ells.

En aquest cas, en ambdues preguntes s'han obtingut respostes similars²⁵. En la qüestió resposta pensant amb ells, el 80% de la mostra afirma que els possibles pensament dels adults sobre l'adolescència influeixen en la manera que aquests tenen de relacionar-se amb els joves. Quan han respost pensant amb els altres, el 79% diu creure que els altres al·lots i al·lotes de la seva edat pensen que aquests possibles pensament també influeixen en la manera que els adults tenen de relacionar-se amb els adolescents.

Pregunta 3. Apartat 1: Els meus pares veuen a tots els adolescents iguals.

Pregunta 3. Apartat 2: Crec que els/les altres adolescents pensen que els seus pares veuen a tots els adolescents iguals.

Si es comparen les respostes d'ambdues preguntes, es pot veure que aquestes són similars²⁶, ja que en els dos casos la tendència ha estat respondre que no tots els pares i mares veuen a tots els adolescents iguals. Tot i així, destacar que quan han respost pensant amb els seus pares el percentatge de desacord ha estat d'un 79%, mentre que quan han respost pensant amb els pares dels altres aquest ha estat menor, concretament d'un 52%.

²⁵ Veure Annex 2.2.1. pàg.18.

²⁶ Veure Annex 2.2.2. pàg.22.

Pregunta 4. Apartat 1: Tots els adolescents són iguals.

Pregunta 4. Apartat 2: Crec que els altres al·lots i al·lotes pensen que tots els adolescents són iguals.

Quan els i les joves responen pensant en ells, en un 96% dels casos manifesten estar “en desacord” o “totalment en desacord” amb l’afirmació plantejada en el qüestionari, la qual diu que tots els adolescents són iguals. I en un 2% dels casos diuen estar “d’acord” o “totalment d’acord”.

Si es comparen els resultats²⁷ acabats d’exposar amb les respostes de la pregunta pensant amb els altres al·lots i al·lotes de la seva edat, es pot interpretar que tot i presentar uns resultats similars, ja que en un 83% dels casos els subjectes també manifesten estar en “desacord” o “totalment en desacord” amb l’afirmació, es considera important destacar que en aquesta segona pregunta el percentatge “d’acord” més el percentatge de “totalment d’acord” augmenta d’un 2% a un 11%.

Pregunta 5. Apartat 1: Sorgeixen molts conflictes amb els meus pares.

Pregunta 5. Apartat 2: Crec que els/les altres tenen molts conflictes amb els seus pares.

Quan es comparen els resultats de les dues preguntes²⁸, s’observa la presència d’estereotips, ja que quan se’ls fa la pregunta de si tenen molts conflictes amb els seus pares responen en un 59% dels casos que no, mentre que quan responen pensant amb els altres només un 18% respon que no. Per tant, es pot interpretar que els i les adolescents manifesten no experimentar molts conflictes amb els pares, però en canvi sí creuen que els/les altres tenen molts conflictes amb els seus progenitors.

Pregunta 6. Apartat 1: En el cas que sorgeixin conflictes amb els teus pares, per quin/s motius es donen?

Pregunta 6. Apartat 2: En el cas que creguis que sorgeixen conflictes entre els/les altres amb els seus pares, per quin/s motius creus que es donen?

²⁷ Veure Annex 2.2.3. pàg.25.

²⁸ Veure Annex 2.2.4. pàg.28.

Comparant els resultats²⁹, es pot dir que quan els joves parlen d'ells expressen que els conflictes més habituals s'originen pels estudis (20%), les tasques de casa (19%), les contestes inapropiades (18%), altres (12%) i l'horari de tornada a casa (11%). Mentre que quan parlen dels altres, creuen que els conflictes més habituals són: els estudis (18%), les contestes inapropiades (18%), el consum d'alcohol i altres (15%), l'horari de tornada a casa (13%) i les tasques de casa (10%).

Una vegada es saben els ítems més seleccionats d'ambdues preguntes, es pot concloure que tan quan responen pensant amb ells com quan responen pensant amb els altres, els conflictes que coincideixen són els estudis, sent en els dos casos els que obtenen més puntuació, les contestes inapropiades, les tasques de casa i l'horari de tornada a casa. Mentre que no coincideix el consum d'alcohol i altres en les puntuacions més altes de les dues preguntes. És a dir, tendeixen a pensar que els altres consumeixen.

Pregunta 7. Apartat 1: Els meus pares pensen que sempre els vull portar la contrària³⁰.

Pregunta 7. Apartat 2: Crec que els pares dels altres pensen que els seus fills/filles sempre els volen portar la contrària.

En l'afirmació "els meus pares pensen que sempre els vull portar la contrària", un 54% de la mostra diu estar "en desacord" o "totalment en desacord", mentre que en l'afirmació "crec que els pares dels altres pensen que els seus fills/filles sempre els volen portar la contrària", només un 27% ha manifestat estar "en desacord" i un 0% "totalment en desacord". Es pot dir que un 54% dels joves neguen que els seus pares pensin que sempre els volen portar la contrària. No obstant, quan aquests parlen dels altres al·lots i al·lotes de la seva edat, un 48% manifesta creure que els pares dels altres pensen que els seus fills/filles sempre els volen portar la contrària.

Pregunta 8³¹. Apartat 1: Em sento pressionat/da en algunes ocasions pel que pensen i esperen els meus pares de mi.

²⁹ Veure Annex 2.2.5. pàg.31.

³⁰ Veure Annex 2.2.6. pàg.35.

³¹ Veure Annex 2.2.7. pàg.38.

Pregunta 8. Apartat 2: Crec que els/les altres es senten pressionats/des en algunes ocasions pel que esperen els seus pares d'ells/elles.

Quan els subjectes de la mostra responen pensant amb ells, en un 58% dels casos manifesten estar "d'acord" o "totalment d'acord" amb l'afirmació, mentre que en un 33% dels casos diuen estar "en desacord" o "totalment en desacord". Per tant, es pot concloure que la majoria dels subjectes diuen sentir-se pressionats/des en algunes ocasions pel que pensen i esperen els seus pares d'ells/elles.

Centrant-se en la segona pregunta, tot i el resultat definitiu ser més o menys el mateix que el de la pregunta anterior, cal destacar que el percentatge de la suma dels resultats dels ítems "d'acord" i "totalment d'acord" puja a un 84%, i el de la suma dels percentatges dels ítems "totalment en desacord" i "en desacord" baixa al 7%. Dit en altres paraules, un 84% dels subjectes comparteixen la creença que els/les altres es senten pressionats/des en algunes ocasions pel que els seus pares esperen d'ells/elles.

Finalment, tot i la semblança dels resultats, el percentatge d'acord en la segona pregunta és major i el de desacord és menor, aleshores suposaria que els i les joves creuen que els altres es senten igualment pressionats pels seus pares, però en un major grau.

Pregunta 9. Apartat 1: Què creus que esperen els teus pares de tu?

Pregunta 9. Apartat 2: Què creus que esperen els pares dels altres dels seus fills/filles?

Les respostes a les preguntes obertes s'han plasmat en una taula de categories³². Quan els subjectes responen pensant en que creuen que esperen els seus pares d'ells o elles, les categories amb puntuacions més altes són: estudis (120), conducta esperada (63), èxit professional (45), metes i objectius (42) i vida futura (36). Mentre que quan responen pensant amb els altres, els ítems més puntuats són: estudis (89), conducta esperada (80), vida futura (44), èxit professional (35), metes i objectius (18).

³² Veure Annex 4.2. pàg.147. Taula en la qual apareixen descrites cada una de les categories creades o seleccionades per al buidatge de les dades en la pregunta 9.

En resum, els subjectes tant quan responen pensant amb ells com quan responen pensant amb els altres destaquen els mateixos ítems.

Pregunta 10³³. Apartat 1: Els pares em donen la llibertat i autonomia que em mereixo per l'edat que tinc.

Pregunta 10. Apartat 2: Crec que els pares dels altres donen la llibertat i autonomia que els seus fills/filles es mereixen per l'edat que tenen.

En l'afirmació "els pares em donen la llibertat i autonomia que em mereixo per l'edat que tinc", un 72% dels joves a respost estar "d'acord" o "totalment d'acord". La resposta a aquesta primera afirmació ha estat similar a la segona, ja que un 49% dels adolescents també ha respost estar "d'acord" o "totalment d'acord". Per tant, es pot interpretar que gran part de la mostra creu que els pares i mares dels altres adolescents donen la llibertat i autonomia que aquests es mereixen per l'edat que tenen.

Malgrat la similitud dels resultats en ambdues afirmacions, els percentatges d'acord i desacord no són exactament iguals. Quan els subjectes responen pensant amb ells, el percentatge d'acord és del 72%, mentre que quan responen pensant amb els altres el percentatge d'acord és del 49%. Per tant, tot i obtenir resultats similars, els joves tendeixen a pensar que el nombre de pares i mares que donen la llibertat i autonomia que els seus fills/filles es mereixen per l'edat que tenen és més petit.

Pregunta 11³⁴. Apartat 1: Els meus pares i professors/es pensen que no tinc en compte els seus consells.

Pregunta 11. Apartat 2: Crec que els/les altres adolescents pensen que els seus pares i professors/es creuen que no tenen en compte els consells que els donen.

Quan els subjectes responen pensant amb ells, en un 52% dels casos no creuen que els seus pares i professors/es pensin que ells no tenen en compte els consells que els donen. Mentre que quan responen pensant amb els altres al·lots i al·lotes de la seva edat, en un 55% dels casos consideren que els i les altres adolescents pensen que els

³³ Veure Annex 2.2.8. pàg.41.

³⁴ Veure Annex 2.2.9. pàg.44.

seus pares i professors/es creuen que no tenen en compte els consells que els donen. Un cop analitzats els resultats, es pot veure com, respecte a aquesta qüestió, els joves presenten estereotips. Es creu important destacar la puntuació d'ambdues preguntes en el terme mig, és a dir, en l'ítem "ni d'acord ni en desacord", ja que ha estat elevada.

Pregunta 12³⁵. Apartat 1: En algunes ocasions duc la contrària als meus pares pel simple fet de no donar-los la raó.

Pregunta 12. Apartat 2: Crec que els altres al·lots i al·lotes de la meva edat, en algunes ocasions duen la contrària als seus progenitors pel simple fet de no donar-los la raó.

En l'afirmació "en algunes ocasions duc la contrària als meus pares pel simple fet de no donar-los la raó", un 66% dels subjectes diu estar "en desacord" o "totalment en desacord", mentre que un 27% indica estar "d'acord" o "totalment d'acord".

En l'afirmació "crec que els al·lots i al·lotes de la meva edat, en algunes ocasions duen la contrària als seus progenitors pel simple fet de no donar-los la raó", un 71% dels adolescents ha manifestat estar "d'acord" o "totalment d'acord", mentre que un 10% ha exposat estar "en descord" o "totalment en desacord".

Un cop es tenen els resultats d'ambdues preguntes, es pot dir que quan els joves parlen d'ells diuen no portar la contrària als seus pares pel simple fet de no donar-los la raó. Però, quan parlen dels altres, creuen que la majoria d'adolescents duen la contrària en algunes ocasions als seus pares pel simple fet de no donar-los la raó.

Pregunta 13³⁶. Apartat 1: Teniu algun adult al qui admireu? En cas afirmatiu anomena'l.

Pregunta 13. Apartat 2: Crec que els/les altres tenen algun adult al qui admiren? En cas afirmatiu, anomena'l.

A continuació, els comentaris presentats estan separats tenint en compte les respostes del total de la mostra i les respostes separades per sexes.

³⁵ Veure Annex 2.2.10. pàg.47.

³⁶ Veure Annex 2.2.11. pàg.50.

Homes + Dones:

- **Percentatge d'afirmació a la pregunta plantejada:** tan quan responen pensant amb ells, com quan responen pensant amb els altres al·lots i al·lotes de la seva edat, el percentatge d'acord amb les preguntes és similar, ja que en la primera pregunta "teniu algun adult al qui admireu?" la puntuació afirmativa és del 61%, i en la segona pregunta "crec que els/les altres tenen algun adult al qui admiren?" el percentatge d'afirmació és del 65%.
- **Persones a les que admiren:** quan els joves parlen d'ells mateixos, els sis ítems que obtenen més puntuació són el pare i la mare amb un 18% ambdós, els personatges famosos amb un 15%, els pares amb un 11%, seguides de l'ítem altres amb un 8% i l'ítem àvia i avi amb un 6% els dos.

En segon lloc, quan els subjectes parlen dels altres, els sis ítems amb més puntuacions són amb un 30% els personatges famosos, amb un 17% aquelles persones que han respost que sí a la pregunta, però no han indicat a qui admiren, amb un 12% els familiars, seguides dels pares i altres amb un 10% ambdós i, finalment, amb un 7% la resposta a l'ítem no sé.

Observant les respostes a les dues preguntes anteriors, es pot veure com quan responen pensant amb ells, els més puntuats són membres de la família, mentre que quan responen pensant amb els altres, els més puntuats són els personatges famosos.

Homes:

- **Percentatge d'afirmació a la pregunta plantejada:** quan els nois responen pensant amb ells a la pregunta "teniu algun adult al qui admireu?", el percentatge d'afirmació és del 63%, mentre que quan parlen dels altres aquest percentatge augmenta al 83%. És a dir, els nois tendeixen a creure que els altres al·lots i al·lotes de la seva edat sí admiren a algun adult.
- **Persones a les que admiren:** per una part, quan els nois parlen d'ells mateixos, els sis ítems més puntuats són amb un 26% els pares, amb un 17% els personatges famosos, entre els quals destaca la no presència de personatges famosos femenins, seguides d'un 12% per la mare, un 11% dels pares, un 8% de l'avi i amb un 7% totes aquelles persones que han indicat admirar algú, però no han anomenat a qui.

Per una altra part, quan els joves responen pensant amb els altres a la pregunta, els sis ítems més destacats són amb un 37% els personatges famosos, tornant a destacar la no presència de personatges famosos femenins, amb un 14% es troben tots aquells nois que han respost sí, però no han indicat a qui creuen que admiren els altres, amb un 10% els que han respost no sé i per acabar, amb un 9% es troba l'ítem d'altres, amb un 7% els familiars i amb un 5% els pares.

Comparant les respostes a les preguntes acabades de comentar, es pot veure com quan els nois parlen d'ells mateixos, en les primeres posicions es troben els familiar, mentre que quan parlen dels altres es troben els personatges famosos, entre els quals destaca la no presència de personatges famosos femenins, la qual cosa permet veure la presència d'estereotips de gènere.

Dones:

- **Percentatge d'afirmació a la pregunta plantejada:** quan les noies responen a la pregunta "teniu algun adult al qui admireu?", un 86% afirma tenir-ne. I quan responen la mateixa pregunta, però pensant amb els altres joves de la seva edat, aquest percentatge d'afirmació puja a un 98%. Veient els resultats, es podria dir que la majoria de noies enquestades creuen que tots i totes les joves adolescents tenen algun adult al qui admiren.
- **Persones a les que admiren:** en primer lloc, quan les noies parlen d'elles mateixes les sis respostes amb més puntuació són amb un 23% la mare, amb un 12% el pare, amb un 11% els pares, amb un 9% la categoria d'altres seguida dels ítems àvia i germans/es amb un 8% els dos i amb un 7% els personatges famosos, entre els quals destaca tant la presència de personatges famosos masculins com femenins.

En segon lloc, quan les joves responen a la mateixa pregunta, però pensant amb els altres al·lots i al·lotes de la seva edat, els ítems més puntuats han estat amb un 22% els personatges famosos, on no se n'ha especificat cap en concret, amb un 20% es troben aquelles noies que han respost creure que els altres admiren a algú, però no han dit a qui, seguides amb un 17% dels familiars, amb un 15% dels pares i un 10% de l'ítem altres.

Comparant els resultats, es pot veure com quan responen pensant amb elles els personatges més destacats estan relacionats amb la família, mentre que

quan responen pensant amb els altres joves l'ítem més destacat és el de personatges famosos.

Pregunta 14. Apartat 1: Els meus pares pensen que passo molt de temps amb els amics.

Pregunta 14. Apartat 2: Crec que els pares dels altres adolescents pensen que els seus fills/filles passen molt de temps amb els amics.

Analitzant els resultats de les dues preguntes³⁷, es pot observar que els i les joves adolescents presenten estereotips enfront a la temàtica de la pregunta formulada, ja que quan responen pensant amb ells un 52% de la mostra afirma no creure que els seus pares pensin que ells i elles passen molt de temps amb els amics. Mentre que quan parlen dels altres, en un 58% dels casos els subjectes manifesten creure que els pares dels i les altres joves pensen que els seus fills/filles passen molt de temps amb els amics.

Finalment, a part de la conclusió extreta en l'apartat anterior, també es vol destacar la gran diferència que hi ha entre la puntuació de l'ítem "totalment en desacord" quan responen pensant amb ells i quan responen pensant amb els altres. Quan la mostra respon pensant amb ella mateixa, la puntuació de l'ítem és del 18%, mentre que quan respon pensant amb els altres aquesta és del 0%. Dita dada és molt significativa a l'hora de poder afirmar i justificar la presència d'estereotips.

Pregunta 15. Apartat 1: Em duc millor amb la meva mare que amb el meu pare.

Pregunta 15. Apartat 2: Crec que els/les altres adolescents es duen millor amb la seva mare que amb el seu pare.

En quan als resultats de les preguntes³⁸, en primer lloc, és important comentar que els subjectes, tan quan responen pensant amb ells mateixos com quan responen pensant amb els altres, tendeixen a seleccionar l'ítem "ni d'acord ni en desacord". De fet, quan responen pensant amb ells el percentatge de respostes en aquest ítem és del 29%, augmentant a un 40% quan parlen dels altres.

³⁷ Veure Annex 2.2.12. pàg.74.

³⁸ Veure Annex 2.2.13. pàg.77.

Dit resultat podria ser causa de l'elevat grau de compromís que suposaria la contestació a aquestes preguntes. Tot i així, es poden treure algunes conclusions, ja que si al "d'acord" i al "desacord" es sumen les seves puntuacions extremes, es pot deduir que quan els joves responen pensant amb ells, manifesten no dur-se millor amb la seva mare que amb el seu pare. Mentre que quan responen pensant amb els altres al·lots i al·lotes de la seva edat, tendeixen a afirmar que creuen que els/les altres es duen millor amb la seva mare que amb el seu pare.

Pregunta 16³⁹. Apartat 1: M'agrada que els meus pares m'escoltin i m'aconsellin.

Pregunta 16. Apartat 2: Crec que als/les altres adolescents els agrada que els seus pares els escoltin i aconsellin.

Tant en la primera afirmació "m'agrada que els meus pares m'escoltin i m'aconsellin", com en la segona "crec que als/les altres adolescents els agrada que els seus pares els escoltin i aconsellin", la tendència de la mostra ha estat respondre "d'acord" o "totalment d'acord", és a dir, que la majoria manifesta creure que tant a ells/elles com a la resta de joves els agrada ser aconsellats i escoltats pels seus pares.

Tot i així, cal destacar que encara que les respostes a les dues afirmacions hagin estat similars, la suma dels percentatges de "d'acord" i "totalment d'acord" varia una mica, ja que en la primera afirmació el percentatge és del 83%, mentre que en la segona és menor, d'un 68%. Per tant, tot i tenir resultats semblants, quan parlen dels altres no creuen en la mateixa proporció que a aquests els agradi ser aconsellats i escoltats pels seus progenitors.

Pregunta 17. Apartat 1: Parlo amb els meus pares o professors/es dels meus problemes i/o preocupacions.

Pregunta 17. Apartat 2: Crec que les altres persones de la meua edat parlen amb els seus pares o professors/es sobre els seus problemes i/o preocupacions.

Analitzant els resultats de les dues preguntes⁴⁰, es pot observar com els resultats són oposats. Quan els subjectes responen pensant amb ells mateixos a l'afirmació "parlo

³⁹ Veure Annex 2.2.14. pàg.80.

⁴⁰ Veure Annex 2.2.15. pàg.83.

amb els meus pares o professors/es dels meus problemes i/o preocupacions”, un 51% afirma que sí. Mentre que quan responen pensant amb els altres al·lots i al·lotes de la seva edat a l’afirmació “crec que les altres persones de la meva edat parlen amb els seus pares o professors/es sobre els seus problemes i/o preocupacions”, només un 32% afirma que sí. Aleshores, els i les joves tendeixen a pensar que els altres adolescents no parlen dels seus problemes i/o preocupacions amb els seus pares o professors/es.

Pregunta 18. Apartat 1: He consumit algun cop drogues il·legals.

Pregunta 18. Apartat 2: Crec que els altres al·lots i al·lotes de la meva edat han consumit almenys un cop algun tipus de droga il·legal.

Quan s’han comparat les diferents respostes⁴¹, s’ha pogut observar que els i les joves, tot i ser ells els jutjats presenten un estereotip molt marcat respecte a la imatge que es té entre adolescència i consum de drogues.

Això es pot veure en les puntuacions obtingudes en cada una de les afirmacions anteriors. Quan els joves responen a l’afirmació “he consumit algun cop drogues il·legals”, un 62% indica no haver-ne consumit mai. Mentre que quan responen a l’afirmació “crec que els altres al·lots i al·lotes de la meva edat han consumit almenys un cop algun tipus de droga il·legal”, el percentatge “d’acord” i “totalment d’acord” puja al 88%, dades que manifesten la presència d’estereotip.

Pregunta 19⁴². Apartat 1: Els meus pares creuen que em salto les normes.

Pregunta 19. Apartat 2: Crec que els pares dels altres pensen que els seus fills/filles es salten les normes.

En l’afirmació “els meus pares creuen que em salto les normes”, un 67% dels subjectes han respost estar “en desacord” o “totalment en desacord”, mentre que un 20% ha afirmat estar “d’acord” o “totalment d’acord”.

En la segona afirmació presentada, “crec que els pares dels altres pensen que els seus fills/filles es salten les normes”, un 60% ha dit estar “d’acord” o “totalment

⁴¹ Veure Annex 2.2.16. pàg.86.

⁴² Veure Annex 2.2.17. pàg.89.

d'acord", mentre que només un 14% ha manifestat estar "en desacord" i un 0% "totalment en desacord".

Un cop es tenen les dades analitzades, es pot concloure que quan els subjectes responen pensant amb ells, expressen no creure que els seus pares pensin que es salten les normes. Mentre que quan parlen dels altres, la resposta és totalment oposada, ja que creuen que els pares dels altres pensen que els seus fills/filles es salten les normes.

Pregunta 20. Apartat 1: La visió que tenen els meus pares cap a mi és positiva.

Pregunta 20. Apartat 2: Crec que la visió que tenen els pares dels/les altres adolescents cap a aquests és positiva.

Com es pot observar en les dues gràfiques presentades⁴³, la mostra, tant quan respon pensant amb ella com quan respon pensant amb els altres al·lots i al·lotes de la seva edat, tendeix a afirmar que tant els seus pares com els dels altres tenen una visió positiva cap als seus fills/filles. Malgrat això, s'ha de destacar que quan responen a la primera afirmació, el percentatge d'acord és del 77%, mentre que quan responen a la segona, el grau d'acord és només del 38%, tenint a més un 33% de "ni d'acord ni en desacord". Aleshores, tot i tenir uns resultats finals semblants, quan els joves parlen dels altres tendeixen a estar menys d'acord amb l'afirmació.

Pregunta 21. Apartat 1: Ens hem de fer sentir com a societat per aconseguir millores.

Pregunta 21. Apartat 2: Crec que els/les altres joves creuen que ens hem de fer sentir com a societat.

En comparar les respostes de les dues qüestions anteriors⁴⁴, s'ha pogut observar que un 71% de la mostra està d'acord amb l'afirmació "ens hem de fer sentir com a societat per aconseguir millores". D'igual manera, un 61% també manifesta estar d'acord amb l'afirmació "crec que els/les altres creuen que ens hem de fer sentir com a societat". En

⁴³ Veure Annex 2.2.18. pàg.92.

⁴⁴ Veure Annex 2.2.19. pàg.95.

aquest cas, les respostes d'ambdues preguntes són molt similars, tot i que es pot veure que quan responen pensant amb els altres el percentatge és menor.

Pregunta 22⁴⁵. Apartat 1: Em sento avaluat i jutjat contínuament pels meus pares i professors/es.

Pregunta 22. Apartat 2: Crec que els/les altres adolescents es senten avaluats i jutjats contínuament pels seus pares.

En la primera afirmació, “em sento avaluat i jutjat contínuament pels meus pares i professors/es”, un 57% afirma que sí versus un 30% que diu no sentir-se avaluat i jutjat pels progenitors.

En la segona afirmació, “crec que els/les altres adolescents es senten avaluats i jutjats contínuament pels seus pares”, un 79% afirma que sí, mentre un 9% diu estar “en desacord” i un 0% “totalment en desacord”.

Comparant les dades obtingudes, es pot interpretar que, tot i que els resultats finals són semblants, quan els subjectes parlen dels altres accentuen la creença de que els adolescents es senten avaluats i jutjats contínuament pels seus pares.

Pregunta 23. Apartat 1: Els meus pares entenen la visió que tinc de la vida.

Pregunta 23. Apartat 2: Crec que els pares dels altres entenen la visió que tenen els seus fills/filles de la vida.

Tenint present les dades de les taules⁴⁶, es poden comparar els resultats d'ambdues afirmacions. En primer lloc, quan els subjectes responen a l'afirmació “els meus pares entenen la visió que tinc de la vida”, un 49% creu que sí, sent aquest percentatge major que el que diuen que no, el qual és d'un 36%.

En segon lloc, quan els joves responen a l'afirmació “crec que els pares dels altres entenen la visió que tenen el seus fills/filles de la vida”, un 45% manifesta que no, mentre un 33% diu que sí.

⁴⁵ Veure Annex 2.2.20. pàg.98.

⁴⁶ Veure Annex 2.2.21. pàg.101.

En resum, els subjectes tendeixen a pensar que els seus pares entenen la visió que tenen ells i elles de la vida, però que els pares dels altres no entenen la dels seus fills o filles.

3.4.2 Semblances i diferències entre les respostes dels qüestionaris i les del grup de discussió i el seu nexa amb la teoria

En aquest apartat només es vinculen els aspectes més rellevants dels resultats obtinguts en els dos grups, degut a les limitacions d'espai del Treball Final de Grau⁴⁷.

Com diu la teoria, cada un de nosaltres dintre de les nostres ments tenim representacions de les diferents etapes del cicle vital, les quals són elaborades a partir d'experiències vitals i diferents informacions rebudes, provocant això la creació d'expectatives, creences i estereotips⁴⁸. A continuació, es pot observar quins són els estereotips que el grup d'adolescents enquestats i alguns dels seus pares i mares tenen sobre l'adolescència i com aquests són compartits entre ells. En aquest moment és important recordar la definició d'estereotip donada per Huici (1999): "...creences que versen sobre grups i al seu torn es creen i comparteixen en i entre el grup dins una cultura".

Els resultats obtinguts en la recerca han estat els següents:

- Tant els joves com els pares i mares destaquen la característica d'immaduresa, tan quan parlen d'ells com dels altres. De fet, un exemple de resposta a la pregunta "què creus que pensen els adults sobre els adolescents?" feta als joves és: "jo crec que els adults diuen que som uns *niñatos*". Els progenitors manifesten que ells eren més responsables que els joves d'avui en dia, així com també destaquen en diverses ocasions que els adolescents, en general, són molt més irrespectuosos.
- A les preguntes de si sorgeixen molts conflictes amb els seus pares i de si creuen que els altres també en tenen amb els seus pares, els joves responen no tenir-ne ells mateixos, però creuen que els altres sí que en tenen. Quan

⁴⁷ Totes les gràfiques, taules i categories de les respostes del grup de discussió i dels qüestionaris es troben adjuntes a l'annex del treball.

⁴⁸ Moreno, Amparo. *El desenvolupament durant l'adolescència*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 2009.

aquestes preguntes han estat formulades als pares, les respostes obtingudes han estat similars, ja que a la pregunta “sorgeixen molts conflictes amb els vostres fills/filles” responen: “los normales”, “no, algunos”. Mentre que quan parlen dels altres creuen que aquest sí en tenen molts.

Tant els fills/es com els pares i mares estan d'acord en que la majoria dels conflictes en el seu cas sorgeixen per les tasques de casa, mentre que en el cas dels altres destaquen el consum d'alcohol i altres.

- Referent a la pregunta si creuen que els pares pensen que els fills/es sempre volen portar la contrària, els subjectes manifesten que no en el seu propi cas. Però, en canvi, creuen que els pares dels altres sí que ho pensen. En aquesta pregunta es detecten discrepàncies entre pares i fills, ja que els progenitors creuen que els seus fills/es a vegades els porten la contrària pel simple fet de no donar-los la raó. Aquesta discrepància es podria explicar partint de Piaget, el qual postula que els joves, en assolir la capacitat d'argumentar i fer hipòtesis, són capaços de veure les incoherències. Tot i això, tendeixen més a veure les incoherències dels altres, motiu pel qual probablement discuteixen amb els pares sense tenir una finalitat concreta.

Aquests resultats xoquen amb les respostes donades pels joves a la pregunta de si duen la contrària en algunes ocasions als seus pares pel simple fet de no donar-los la raó, a la qual responen que no. Resposta que també es relacionaria amb la poca capacitat dels joves per detectar les pròpies incoherències, ja que, a més a més, expressen que els altres adolescents sí duen la contrària per tal de no donar la raó.

- L'opinió dels joves envers les preguntes de què esperen els pares d'ells i què creuen que esperen els altres pares dels seus fills/es és la mateixa. En ambdós casos, els subjectes responen que creuen que els pares esperen que siguin responsables, respectuosos, no conflictius i estudiosos, que tinguin èxit professional, que compleixin les seves metes i objectius i que gaudeixin d'una vida còmode i fàcil. Pel que fa a la resposta dels progenitors a aquestes qüestions, els comentaris són similars. Per exemple, alguna de les respostes dels pares han estat: “que sean felices dentro de sus posibilidades y que tengan la cabeza...”, “dentro de sus posibilidades que tengan un buen futuro”.

- Per una part, respecte a la qüestió de si els pares i professors/es creuen que els joves escolten els seus consells, els adolescents creuen que els adults pensen que sí que els escolten. No obstant, neguen que això sigui així quan responen pensant amb els altres joves. Per l'altre part, els progenitors tant quan responen pensant amb ells com quan responen pensant en els altres, diuen que els joves no escolten els consells que els donen. Malgrat això, en el qüestionari els joves afirmen que els agrada que els seus pares els escoltin i aconsellin. Aquests resultats es poden relacionar amb estudis anteriors, en els quals Williamson i Capbell (1985, dins Triadó, 2000) ja observaven com els joves volien ser escoltats, aconsellats i orientats pels seus pares i mares.
- Els joves, tant si són nois com noies, afirmen admirar algun adult i creuen que els altres també n'admiren. Referent a la pregunta de a qui admiren, quan responen pensant amb ells en primer lloc destaquen persones de la família, mentre que quan responen pensant amb els altres, en primera posició col·loquen els personatges famosos. Quan se'ls demana als pares si creuen que els seus fills/es tenen algun adult al qui admiren també diuen que sí, i ambdues famílies anomenen membres d'aquesta.

Fent referència a la teoria dels jos possibles presentada en el marc teòric i els resultats obtinguts en la recerca, es relacionen ambdues coses amb la figura del jo ideal, ja que aquest es creat a partir del grau d'identificació que mostra l'adolescent amb la persona admirada. La majoria dels subjectes diuen admirar a persones de la seva família, aquests resultats es veurien reforçats per la teoria de Triadó (2000) la qual postula que les persones que admiren els joves solen ser els altres significatius, referint-se als pares i amics.

- En primer lloc, els joves diuen creure que els seus pares no pensen que els seus fills/es passin molt de temps amb els amics. En canvi, diuen creure que els pares dels altres pensen que els seus fills/es sí passen molt de temps amb els amics. En segon lloc, les respostes dels progenitors són molt similars a les dels fills/es. De fet, consideren que els seus fills/es no passen molt de temps amb els amics, però quan parlen dels altres diuen que "van más de aquí para allà".

Estudis fets per Csikszentmihalyi i Larson (1984) en diferents moments del dia van concloure que els adolescents passen més temps amb es amics deixant així als seus pares de banda. En el treball, els resultats no es comparteixen

amb la teoria, ja que ni els adolescents creuen que els seus pares pensin que passen molt de temps amb els amics, ni els pares i mares pensen que els seus fill/filles passen molt de temps amb els amics.

- La mostra revela no dur-se millor amb la seva mare que amb el seu pare, però pensa que els altres sí es duen millor amb la seva mare. En canvi, els progenitors diuen que els seus fills/es es duen millor amb el pare, però que quan necessiten alguna cosa van a demanar-la a la mare.
- Els subjectes diuen parlar dels seus problemes i/o preocupacions amb els seus pares i/o professors/es, però creuen que els altres no ho fan. Aquestes respostes són iguals que les dels pares, ja que diuen creure que els altres no els expliquen i que els seus fills/es, en canvi, s'arriben a posar pesats per problemes sense importància.
- Una de les preguntes en les que es veu més clar l'estereotip és quan es demana pel consum de drogues, ja que la majoria de la mostra diu no haver-ne consumit i pensa que els altres sí que ho han fet algun cop. Quan als pares se'ls presenta aquest tema, diuen creure que els seus fills no han consumit mai drogues, però pensen que els altres adolescents sí.
- Els joves expressen no creure que els seus pares pensin que es salten les normes. No obstant, consideren que els pares dels altres creuen que sí que ho fan. Ambdues respostes són idèntiques a les que donen els seus progenitors.
- Els enquestats diuen creure que els seus pares i mares entenen la visió que ells tenen de la vida, no obstant pensen que els pares dels altres no entenen la visió dels seus fills i filles. En el cas dels pares, responen entendre la visió que tenen els fills/es més del que aquests es pensen, tot i que creuen que els pares dels altres no.

Agafant de referència *l'Orientació Teòrica Sociocultural* de Stroebe i Insko (1989, dins Morales, 2007:219) es podria dir que els resultats obtinguts en la investigació són resultat de la transmissió de valors i creences que fa cada societat als seus membres, els quals serien la causa del manteniment i transmissió d'estereotips entre diferents generacions. De fet, la *Teoria de l'Aprenentatge Social*, la qual es troba immersa en *l'Orientació Sociocultural*, postula que les persones aprenen conductes a partir de la interacció amb els altres.

Finalment, es pot comprovar que les característiques negatives associades en l'etapa de l'adolescència no són viscudes en la majoria de casos, sinó que simplement són fruit de creences i estereotips.

4 Conclusions

4.1 Conclusions generals

Un cop finalitzat l'anàlisi de les dades dels dos instruments i comparats els resultats d'aquests, es volen destacar els punts i conclusions més rellevants de la investigació:

- a) Tant els adolescents com els pares i mares d'aquests tendeixen a descriure als joves des dels estereotips que es tenen sobre l'etapa de l'adolescència.
- b) Tant els joves com els seus progenitors, en la majoria dels casos diuen no viure les característiques associades als estereotips que es tenen sobre els adolescents.
- c) Tant els pares i mares com els seus fills i filles, tot i estar en contacte i en el cas del jove formar part del col·lectiu adolescent, és a dir de l'endogrup, presenten estereotips sobre aquests. Fet que demostra tal com diu Huici (1999) en el marc teòric, que els estereotips no deixen de ser "...creences que versen sobre grups i al seu torn es creen i comparteixen en i entre els grups dins una cultura".
- d) Contrastant els resultat dels dos col·lectius estudiats (progenitors i adolescent), es pot dir que el que postula *l'Orientació Teòrica Sociocultural* es compleix, és a dir, que els valors i creences que cada societat transmet als seus membres són la causa del manteniment i transmissió d'estereotips entre les diferents generacions.
- e) Campbell (1967, dins Morales, 2007:218) diu que els estereotips poden incórrer en errors, és a dir, en idees errònies sobre un grup o individu. En el cas de la mostra estudiada, es pot concloure que la visió que es té de l'adolescència com a període difícil en el qual apareixen molts conflictes i problemes, en realitat no es dona.

4.2 Limitacions i possibilitats

En la investigació presentada s'han experimentat tota una sèrie de limitacions, així com també la visualització de tot un ventall de possibilitats.

Pel que fa a les limitacions, aquestes han estat vinculades sobretot al temps disponible per a la realització del treball i la longitud del document escrit, ja que això no ha

permès presentar els resultats de cada una de les preguntes, així com les seves representacions gràfiques. També ha suposat haver de renunciar a la realització d'un segon grup de discussió amb pares i mares, i no poder separar cada una de les respostes donades en el qüestionari per sexes.

Altres factors que poden haver influït en els resultats serien la desitjabilitat social, és a dir, la tendència dels subjectes a respondre allò que creuen que esperen els altres, la presència a l'aula de la investigadora, la llargada del qüestionari, el context d'aula i institut, l'hora del dia o si els subjectes tenien o acabaven de fer alguna activitat avaluable.

Per acabar, algunes limitacions que s'han pogut observar un cop finalitzat l'anàlisi de les dades han estat en relació a la redacció de les preguntes. Algunes de les qüestions, concretament 4 parells de preguntes dels 23 parells presents en el qüestionari, demanaven per l'estereotip, de manera que aquestes preguntes haurien de ser formulades de nou per a futures investigacions. També s'haurien de tornar a modificar algunes qüestions, les quals no estan redactades exactament igual en els dos apartats del qüestionari. De la mateixa manera, en la primera pregunta del qüestionari els joves han respost en forma de redactat quan se'ls demanava que ho fessin amb adjectius.

En quan a les possibilitats de la recerca es pot destacar que les dades obtingudes permetrien al centre conèixer una mica millor com pensen alguns dels joves que hi estudien. De la mateixa manera que també es podria donar a conèixer als pares com es perceben els seus fills i filles i com creuen que són percebuts, per tal de poder solucionar possibles conflictes o dificultats en les relacions entre pares i fills. També es podrien realitzar activitats amb l'objectiu de trencar els estereotips presents en la mostra.

Seria interessant difondre l'informe elaborat, ja que aquest pot ser útil per tots aquells individus o comunitats que estiguin interessats en conèixer algunes dades obtingudes en relació a la percepció i transmissió d'estereotips referents a l'adolescència entre generacions.

Finalment, les investigadores no descarten ampliar la recerca, augmentant el nombre de subjectes participants i tenint en compte algunes característiques claus, com ara el sexe d'aquests.

4.3 Valoració en relació a l'aprenentatge

En el procés d'elaboració del Treball Final de Grau he pogut aplicar molts dels coneixements apresos al llarg d'aquests quatre anys de carrera, sobretot aquells coneixements de caire metodològic i ètic.

Cada una de les passes donades en la realització del treball m'han aportat un nou aprenentatge. En primer lloc, el fet d'haver organitzat i plantejat tot el que volia dur a terme en la recerca, m'ha ensenyat a gestionar i simplificar els objectius d'una investigació. Així com he pogut adquirir una gran quantitat de coneixements sobre la temàtica treballada, és a dir, sobre l'adolescència, els estereotips i els factors que influeixen en la transmissió d'aquests. En segon lloc, una de les coses amb les que he gaudit més i, personalment, considero haver après més com a futura professional, ha estat la creació dels instruments i la posada en contacte amb cada un dels subjectes participants en la recerca.

Pel que fa a la creació dels instruments, he pogut observar la importància de formular les preguntes de forma clara, concreta i concisa, intentant evitar el condicionament de les respostes donades pels subjectes, sobretot pel que fa al qüestionari. En quan al grup de discussió, el fet de guiar una conversa entre diferents individus, en aquets cas als pares dels adolescents, m'ha permès enfrontar-me i aprendre a gestionar una possible situació de treball.

Un aspecte clau de la recerca ha estat la vinculació de la teoria seleccionada amb l'aplicació pràctica. Dit aspecte m'ha deixat experimentar de manera autònoma com es pot relacionar, dur a la pràctica i comprovar el que diuen alguns autors i teories a situacions i contextos de la vida real. Un cop finalitzat l'anàlisi de les dades recollides i finalitzat el treball, he pogut veure com en tota recerca es poden fer millores. Dit amb altres paraules, penso que el més important de tot ha estat poder aprendre de les dificultats i inconvenients que tota investigació aporta.

Per finalitzar, destacar que m'he sentit còmoda en cada etapa del procés de realització del treball, tot i haver experimentat en algunes situacions nerviosisme i inseguretat. En tot moment, els subjectes participants en la investigació m'han donat el seu suport i m'han mostrat el seu interès en la recerca. Alguns comentaris dels joves enquestats es poden veure als annexos del treball, concretament a l'annex 8, pàgina 205.

5 Bibliografía

ALLPORT GORDON W. *La personalidad; su configuración y desarrollo*. ISBN 8425404215. Barcelona: Herder, 1986.

BARBERÁ E, CANDELA C, RAMOS A. *Elección de carrera, desarrollo profesional y estereotipos de género. Career selection, professional development and gender stereotypes*. Revista de Psicología Social [en línea]. Fundación Infancia y Aprendizaje, 2013. Disponibilitat: <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1174/021347408784135805>>

BARON RA [et al.]. *Psicología Social*. ISBN 8420543322. Madrid [etc.]: Prentice Hall, 2005.

COLL C, PALACIOS J, MARCHESI A [et al.]. *Desarrollo Psicológico y Educación. 2. Psicología de la Educación Escolar*. Madrid: Ed. Alianza, 2002.

COLLET J. *¿Cómo y para qué educan las familias hoy?: los Nuevos procesos de socialización familiar*. ISBN: 9788498885309. Editorial: Icaria Antrazyt, 2013. Disponibilitat: <http://www.icariaeditorial.com/pdf_libros/como%20y%20para%20que%20educan%20las%20familias.pdf>

CULTURA E. *Autoconcepto y Adolescencia. Una línea de intervención psicoeducativa* [en línea]. Palma de Mallorca: Educación i cultura, 1998. Disponibilitat: <<http://redined.mecd.gob.es/xmlui/handle/11162/6857?locale-attribute=g>>

FÀBREGUES S, PARÉ MH. *El grupo de discusión y la observación participante en psicología* [en línea]. PID_00178045. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya. Disponibilitat: <http://femrecerca.cat/sfabregues/files/pid_00178038-3.pdf>

GAMBARA H. *Métodos de Investigación en Psicología y Educación*. ISBN 978-84-481-36669-7. Madrid: McGraw – Hill Interamericana de España, 2002.

GOÑI PALACIOS E. *El autoconcepto personal: estructura interna, medida y variabilidad*. ISBN: 978-84-9860-393-4. País Vasco: Servició Editorial de la Universidad del País Vasco, 2009. Disponibilitat: <http://www.ehu.es/argitalpenak/images/stories/tesis/Ciencias_Sociales/EI%20autoconcpto%20personal.%20Estructura%20interna.%20medida%20y%20variabilidad.pdf>

Institut d'Estadística de les Illes Balears [en línia]. Darreres dades enregistrades, dia 1 de gener de 2013 [Consultat: 3 de febrer de 2014]. Disponibilitat: <<http://ibestat.caib.es/ibestat/inici>>

Instituto Nacional de Estadística. Espanya: Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Economia i Competitivitat [en línia]. Darreres dades enregistrades, dia 1 de gener de 2013 [Consultat: 2 de maig del 2014]. Disponibilitat: <<http://www.ine.es/jaxi/menu.do?type=pcaxis&path=/t20/e260/&file=inebase>>

MORENO A. *El desarrollo durante la adolescència* [en línia]. Barcelona: Editorial UOC, 2009. Disponibilitat: <http://www.formacioramoncid.es/moodle/pluginfile.php/209/mod_label/intro/A._Moreno_et_al._Psicologia_adolescencia.pdf>

MORENO A. *L'adolescència* [en línia]. ISBN 84-9788-523-6. Barcelona: Editorial UOC, 2006. Disponibilitat: <http://books.google.es/books?id=j7Ut0QwIk9kC&printsec=frontcover&hl=ca&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>

MORALES JF [et al.]. *Psicología Social*. ISBN 9788448156084. Madrid [etc.]: McGraw-Hill, 2007.

MORALES JF, MOYA M, TURNER C. *Psicología Social*. ISBN 8448119290. Madrid: McGraw-Hill, 1994.

MYERS DAVID G. *Exploraciones de la psicología social*. ISBN 978-84-481-6280-1. Madrid: McGraw – Hill Interamericana de España, 2008.

RIDAO P. MORENO C. *Infancia y Aprendizaje : Journal for the Study of Education and Development. Percepción de los adolescentes y sus progenitores de la adolescencia como etapa evolutiva. Parents' and children's perception of adolescence as a developmental stage* [en línia]. ISSN 0210-3702, ISSN-e 1578-4126, Vol.31, N°4. 2008 pàgs. 499-513. Disponibilitat : <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1174/021037008786140904#.U2ZN3oF_t5o>

TAJFEL H. *Grupos humanos y categorías sociales: estudios de psicología social*. ISBN 8425414091. Barcelona: Herder, 1984.

TRIADÓ C, MARTÍNEZ G, GARCIA G. *Psicología del desenvolupament: adolescència, maduresa i senectut* [en línia]. ISBN 8483382016. Edicions Universitat Barcelona, 2000. Disponibilitat:

http://books.google.es/books?id=OCarnABc_IUC&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Carme+Triad%C3%B3+i+Tur%22&hl=ca&sa=X&ei=9VZmU4LrB8bA7AbBhYHoBg&ved=0CDAQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false

TRIADÓ C, [et al.]. *Psicologia de desenvolupament: adolescència, maduresa i senectut*. ISBN 8483382016. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, 2000.

VÍLCHEZ ROMÁN C. *Análisis multidimensional del tiempo libre de los escolares en una muestra de adolescentes peruanos* [en línia]. Infobib: Revista de Bibliotecología de la Escuela de Bibliotecología y Ciencias de la Información de la UNMSM, (3), 2004. Disponibilitat:

<http://scholar.google.es/scholar?hl=ca&q=An%C3%A1lisis+multidimensional+del+tiempo+libre+de+los+escolares+en+una+muestra+de+adolescentes+peruanos&btnG>